

LỘ TRÌNH HÌNH THÀNH THỊ TRƯỜNG HÀNG HÓA TẬP TRUNG Ở VIỆT NAM

Thạc sĩ VŨ THỊ MINH NGUYỆT

Nói đến khuynh hướng phát triển kinh tế toàn cầu của thế giới hiện nay là nói đến thương mại toàn cầu. VN đã và đang chuẩn bị lộ trình để gia nhập AFTA - hội nhập khu vực Đông Nam Á tiến đến hội nhập đầy đủ vào đời sống kinh tế quốc tế. Và trong giai đoạn hiện nay, VN cần cố gắng tận dụng cơ hội hơn nữa để chuẩn bị cho chương trình cất cánh của mình, khi mà nền kinh tế của khu vực đang trên đà hồi phục từ sau cơn bão khủng hoảng cách đây 2 năm. Lộ trình này không ngoài việc xây dựng đầy đủ các thị trường để thuận tiện trong giao lưu thương mại.

Trong quá trình chuyển đổi nền kinh tế theo cơ chế thị trường, VN có rất nhiều chương trình cải cách và cho vận hành áp dụng những mô hình của các nước phát triển vào quốc gia, tạo ra những ảnh hưởng sâu sắc toàn diện trong đời sống văn hóa - kinh tế - xã hội của mỗi người dân. Các mô hình như trung tâm giao dịch ngoại tệ, thị trường liên ngân hàng, thị trường đầu thầu trái phiếu kho bạc... và trong năm 2000 này là sự khởi động của thị trường chứng khoán. Tuy nhiên, trong các khu vực thị trường kể trên, sự phát triển chính có tính duy ý chí chưa thể hiện đầy đủ các chức năng vai trò của thị trường, cũng như sự phát triển có tính chất phối hợp giữa các thị trường còn rất hạn chế.

Chúng ta cũng đã chọn lựa con đường tăng trưởng, phát triển nền kinh tế hướng về xuất khẩu. Sự chọn lựa đó buộc chúng ta phải có chiến lược từ cấp vĩ mô đến cấp vi mô, từng tế bào của nền kinh tế để từng bước mở rộng thị trường xuất khẩu. Các

loại chiến lược này còn có tính đối sách tình thế chưa trở thành những chương trình hành động. Những ý tưởng ban đầu về những "trung tâm giao dịch hàng hóa" đã được bàn đến từ 5 năm nay, nhằm nhanh chóng đổi mới hiện đại hóa hoạt động kinh doanh nói chung và hoạt động xuất nhập khẩu nói riêng, tuy nhiên còn rất nhiều hạn chế về tư tưởng triển khai và cơ sở chuẩn bị chưa đồng bộ.

Cần làm quen với thuật ngữ "thị trường hàng hóa tập trung" - thị trường hiện đại - là chợ giao dịch hàng hóa có tính chuyên ngành (một mặt hàng duy nhất) hay không chuyên ngành (nhiều mặt hàng) tuân theo những qui định riêng đã được chuẩn hóa nên trở thành một hệ

thống mở với tất các thị trường của các quốc gia khác trên thế giới, với những hàng hóa giao dịch ban đầu là hàng hóa hữu hình (hàng nông sản, khoáng sản...).

Khi mà tại các chợ tập trung này giao dịch một khối lượng hàng hóa cực lớn thì các chứng từ giao kết mua bán - theo thời điểm giao hàng ngay hay giao hàng sau một thời gian nhất định - trở thành vật thể chấp cầm cố và được lưu thông trên thị trường như một chứng từ có giá, chúng trở thành hàng hóa thứ cấp của thị trường hàng hóa. Việc mua bán các chứng từ này là một trong những cơ sở hình thành thị trường chứng khoán. Ngày nay, hoạt động của một thị trường hàng hóa tập trung mang dáng dấp của một thị trường chứng khoán, và trên thị trường chứng khoán giao dịch các sản phẩm thứ cấp của thị trường hàng hóa chiếm một tỷ trọng rất đáng kể. Như vậy, không thể tồn tại một thị trường chứng khoán chợ vỡ chỉ thuần túy mua bán các chứng khoán nợ như thị trường chứng khoán hiện nay của VN đang tổ chức triển khai.

Phần khác, qua thị trường hàng hóa tập trung, việc sản xuất - kinh doanh hàng hóa không phải chịu yếu tố rủi ro về giá cả do hàng bị đội khi đến vụ mùa. Đây là một giải pháp về thị trường, cơ hội để giúp những nhà sản xuất (trước mắt là nông nghiệp) thoát khỏi những rủi ro luôn đè nặng trên vai họ. Do tính chất đặc thù của sản phẩm nông nghiệp, những ảnh hưởng về yếu tố thời gian như vụ mùa, một số sản phẩm yếu tố lưu kho tương đối khắc nghiệt... nên giá cả thị trường nông sản thường bấp bênh. Đời sống của trên 70% dân số cả nước lại sống bằng nghề nông. Khi giá cả

nông sản không đủ để trang trải chi phí đầu tư thì làm sao đủ bù đắp sức lao động và còn tái sản xuất sức lao động chứ chưa nói đến tích lũy.

Hàng hóa của VN như gạo, cà phê, cao su, dầu thô... đã có thể có đủ lưu lượng đạt qui mô để đưa vào vận hành trong một thị trường hàng hóa tập trung, duy chỉ còn những cơ sở hạ tầng phục vụ việc vận hành tại sân giao dịch là chưa hoàn chỉnh. Lộ trình triển khai xây dựng một thị trường tập trung như vậy cũng cần rất nhiều định chế và cơ chế chính sách triển khai hỗ trợ phối hợp. Sau đây xin điểm qua một số nét chính để xây dựng cơ chế vận hành ban đầu cho thị trường hàng hóa tập trung VN.

Thứ nhất, hàng hóa VN đạt qui mô khối lượng giao dịch nhưng chưa chuẩn chất. Những tiêu chuẩn về kiểm tra chất lượng sản phẩm thường được đặt ra trong các dây chuyền sản xuất - chế biến hàng công nghiệp và tiểu thủ công. Còn hàng nông phẩm thường chưa được quan tâm đúng mức. Hàng hóa nông sản cũng phải được bảo đảm tính đồng bộ nhất định, đó là tiêu chuẩn niêm yết hàng hóa cần xây dựng. Việc tham khảo xây dựng định chuẩn cho những mặt hàng chủ lực của nền kinh tế dự định niêm yết phải theo đúng qui chuẩn của các thị trường tập trung khác. Khi xây dựng hệ thống qui chuẩn này cần phải song hành việc đào tạo đội ngũ nhân viên kiểm định hàng hóa - trung thực, có trách nhiệm đạt tiêu chuẩn đạo đức kinh doanh.

Thứ hai, phương thức kinh doanh - việc thực hiện giao kết giá cả hàng hóa theo cơ chế đấu giá công khai có thể triển khai đồng bộ như tại sân giao dịch chứng khoán. Tuy đã có những trung tâm giao dịch bất động sản hoạt động theo thể thức đấu giá. Song đó là đấu giá bất động sản, còn ở đây là đấu giá hàng hóa theo thể thức đấu giá mua và đấu giá bán. Bên cạnh đó cần hoàn thiện khung pháp lý cho hoạt động này để tránh những thủ thuật nội gián đã từng xảy ra.

Thứ ba, phương thức giao dịch - giao kết mua bán tất cả phải qua hợp đồng. Cần phải có sự tập dãn cho công chúng thói quen sử dụng các công cụ phòng chống rủi ro trong kinh doanh bằng việc sử dụng các dạng hợp đồng mua bán kỳ hạn (forward contract), hợp đồng giao sau (future contract), chúng còn khá mới mẻ đối với nhiều nhà sản xuất và kinh doanh. Thực tế việc mua bán giao sau là yếu tố tất nhiên xảy ra trong mọi mua bán thể hiện bằng hình thức hợp đồng. Tuy nhiên, việc giao kết mua bán trước đây quen sử dụng là mua bất động sản nay là hàng hóa tại thị trường tập trung. Trước mắt, thị trường vận hành với

những dạng hợp đồng trên, sau dần khi đi vào nề nếp có thể cho phát hành những dạng hợp đồng giao dịch khác và trái khoán liên kết chỉ số giá hàng hóa (commodity indexed bonds) - một công cụ giảm chi phí vốn hữu hiệu. Qua đây sẽ còn nảy sinh thêm những giao dịch phụ là việc mua bán những hợp đồng giao dịch về các sản phẩm tài chính - hàng hóa của một thị trường khác, đó là thị trường vốn. Như vậy, việc phát triển thị trường hàng hóa tập trung này sẽ là một trong những động lực quan trọng thúc đẩy việc phát triển và dần hoàn thiện thị trường vốn tại VN, một thị trường vốn đang được quan tâm nhưng vẫn còn rất sơ khai.

Thứ tư, một cơ chế thanh toán bù trừ phải được thiết lập để hoàn tất các giao dịch. Hiện tại, chỉ một số ngân hàng thuộc khu vực nhà nước có chức năng mới tiến hành thanh toán một số những hợp đồng có tính triển hạn này. Trong khi đó, tại thị trường tập trung cần có riêng một cơ quan (hay phòng) để thực hiện các thanh toán có tính triển hạn này. Cơ chế thanh toán bù trừ dựa trên việc kiểm tra thường xuyên khả năng thanh toán và số dư tài khoản bảo chứng (margin account) của các nhà trung gian mua bán. Để vận hành cơ chế này, hệ thống ngân hàng cần một bước triển khai nhanh các nghiệp vụ hỗ trợ thanh toán cho thị trường tập trung hay chuyển giao rủi ro trong kinh doanh nói chung thông qua những công cụ tài chính.

Thứ năm, quan niệm về những thành viên tham gia vào thị trường. Cần thiết lập một tư duy mới về nhà đầu cơ và người trung gian - nhà môi giới. Rất lâu trong thói quen suy nghĩ của người dân, đầu cơ là có tội, luật pháp cũng đã có qui phạm pháp luật điều chỉnh người có hành vi đầu cơ - trong Bộ luật hình sự. Nhà trung gian là kẻ mưu lợi trên sức lao động của người khác - không lương thiện. Tuy nhiên, cũng vì tính chất ưu việt của thị trường tập trung là việc chuyển rủi ro từ nhà sản xuất đi, thì ngược lại phải có kẻ chịu nhận lãnh - đó là nhà đầu cơ - người sẵn sàng nhận lãnh các rủi ro về giá cả hàng hóa, tận dụng sự thăng giáng giá cả để sinh lợi. Nhà trung gian là người đứng ra bảo hiểm rủi ro trong việc mua bán hàng hóa, họ là người nắm chắc thông tin về hàng hóa, thông tin về giá cả, khả năng cung cấp hàng hóa, khả năng thanh toán... để người mua cũng như người bán không cần tốn thời gian để tìm hiểu thị trường hay giá cả. Với những lý do trên, thị trường tập trung sẽ đưa ra những qui định riêng để người trung gian hành nghề và nhà đầu cơ có cơ hội kinh doanh không vi phạm quyền lợi hợp pháp của bất cứ

cá nhân nào tham gia vào thị trường.

Tóm lại, những đặc điểm của thị trường hàng hóa tập trung đã hoàn thiện việc cải cách từ bán trả tiền mặt giao hàng ngay, đến một hợp đồng kỳ hạn, đến mua bán giao sau trên một cơ sở khách quan khi những hợp đồng không được ràng buộc lâu hơn so với tính chất vật lý của hàng hóa. Thị trường giao sau trở thành một chỗ dựa cơ bản cho việc chuyển giao rủi ro từ những thương nhân nắm giữ phần lớn những hàng hóa để bán và giao trong tương lai. Hoạt động mua bán trên những thị trường đòi hỏi rằng có những sự thăng giáng về giá cả. Giá cả mà được biết trước hoặc ổn định hoàn toàn, sẽ làm hạn chế việc sử dụng những thị trường tương lai. Thị trường hàng hóa tập trung đòi hỏi sự biến động giá và tính bất ổn định để biện minh cho sự tồn tại của nó. Những hoạt động của chính phủ nhằm làm giảm sự biến động giá cả, cũng như thông qua những khung giá cố định hay những hạn chế thương mại, trở thành một nguồn chất liệu thay thế cho thị trường tương lai và sẽ ngăn cản sự phát triển của nó trong thực tế.

Việc thành lập thị trường tập trung không đơn thuần là xây dựng một cái chợ hàng hóa mà là việc xây dựng một hệ thống cơ sở hạ tầng về thương mại - tài chính - pháp lý cho hoạt động huy động hàng hóa, tài chính cho đầu cơ, có trật tự, có hiệu quả được nhà nước quản lý kiểm soát chặt chẽ.

Những nước có nền kinh tế thị trường phát triển ổn định đều có thể thành lập, như nước ASEAN tình hình kinh tế cách đây 3 thập niên thua kém rất xa VN (miền Nam VN), nhưng do không có chiến tranh, phát triển ổn định lâu dài, họ đã có những thị trường tập trung như Singapore, hoặc ở Thái Lan, Malaysia, Indonesia, Philippines... VN cũng có thể tạo lập được thị trường hàng hóa tập trung do đã đến lúc nhu cầu chín muồi, nhà nước vừa là người tạo lập, quản lý vừa là người sử dụng. Do đó, nhất thiết phải có sự kết hợp chặt chẽ giữa các cơ quan trung ương và địa phương để nhà nước làm tốt vai trò này. Tuy nhiên, những điều kiện thành lập thị trường hàng hóa tập trung còn thiếu rất nhiều. Cũng như phải xem xét kỹ những ưu điểm - nhược điểm của hoạt động trên thị trường tập trung này để có những biện pháp quản lý giúp hạn chế những tiêu cực đó. Đây vừa là một khó khăn, vừa là một thuận lợi hết sức cơ bản đối với việc xây dựng một mô hình đồng bộ cho thị trường tập trung ở VN ■